

Eşler Arasındaki Uyum: Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çalışmalar

• Dr. Ayşen YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü

Özet

Eşler arasındaki uyum psikolojide son yıllarda en çok incelenen konulardan biri olmuştur. Eşler arasındaki uyumun Ölçümüne ilişkin, makalelerde görüş ayrılıkları ve farklı yaklaşımlar yer almaktadır. Bu yazıda eşler arasındaki uyum hakkında kuramsal ve görgül araştırmalara yer verilmiş, batı literatüründe ve ülkemizde yapılan çalışmalar kısaca özetlenmiştir. Anılan çalışmalarda eşler arasındaki uyum ile psikososyal gelişim, benlik saygısı, psikolojik uyum ve akademik başarı gibi bazı temel psikolojik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen gelişimsel çalışmalar özetlenmiştir. Buna ilaveten, eşler arasındaki uyumun anne, baba ya da çocuklar tarafından değerlendirilmesinin araştırma bulguları yorumlanırken dikkat edilmesi gereken konular olduğu belirtilmiştir. Literatürde, çocuğun çatışmayı yorumlamasının gelişimsel olarak değiştiği vurgulanmaktadır. Anılan çalışmalarda, farklı yaşlardaki çocukların farklı türden çatışmalara farklı şekilde tepki verdikleri ifade edilmektedir. Okul öncesi ve ilkokulun ilk yıllarındaki çocuklar anne-babası arasındaki çatışmadan, "ergenlere kıyasla kendilerini daha çok suçlamaktadırlar. Bununla birlikte gelişimsel çalışmalarda, bu çatışmadan belirli bir yaş grubunun diğerinden daha fazla etkilendiğini söylemenin de güç olduğu belirtilmektedir. Son olarak, eşler arasındaki uyumun algılanmasında ve yorumlanmasında kültürel farklılıklara değinilmiş ve ileride yapılacak olan araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar sözcükler: Eşler arasındaki uyum, gelişimsel çalışmalar, kültürel farklılıklar

Summary

Marital quality: Theoretical Consideration and Empirical Studies

Abstract

Marital quality has emerged as an important topic in psychology over the last decade. Literature on marital quality has been characterized by considerable conceptual confusion and disagreement about measurement for a long time. The present paper aims to review the major approaches and empirical studies on marital quality conducted in western cultures and our own culture. In this review, developmental studies investigating the relationship between marital quality and some major psychological variables, such as psychosocial development, self-esteem, psychological adjustment and academic achievement were summarized. Moreover, it was discussed that both children's and parents' understanding of marital quality were important in terms of interpretation of findings. Age differences regarding how children respond to marital conflict are evident. From the series of studies a finding of particular interest was that children of different ages reacted to different types of conflicts very differently. Preschoolers and young school-aged children are more likely to blame themselves, for parental conflict, than are adolescents. However, it is not possible to conclude from developmental studies that one age group is more vulnerable than another. Finally, in the context of marital quality, cultural differences in perception and interpretation of marital relationship were discussed and some suggestions for the future research in this area were made.

Key words: Marital quality, developmental studies, cross-cultural differences.

Bu yazıda ilk olarak eşler arasındaki uyuma ilişkin kuramsal, kavramsal ve ölçmeye ilişkin konular ve daha sonra da gelişimsel boyutta eşler arasındaki uyum ile bazı psikolojik sonuç değişkenleri arasındaki ilişkileri inceleyen araştırma bulguları tartışılmıştır.

EŞLER ARASINDAKİ UYUMA İLİŞKİN KURAMSAL, KAVRAMSAL VE ÖLÇMEYE İLİŞKİN KONULAR

Eşler arasındaki uyumun ölçümüne ilişkin, makalelerde görüş ayrılıkları ve farklı yaklaşımlar yer almaktadır. Bazı araştırmacılar, eşler arasındaki uyumu ölçerken eşlerin evlilikleri hakkında nasıl hissettikleri ile ilgilenmişler ve eşler arasındaki uyumun belirleyicileri olarak eşlerin evlilik doyumu ya da mutluluğuna ilişkin bizzat kendilerinden aldıkları bilgileri kullanmışlardır (Örneğin, Locke ve Wallace, 1959). Bazı araştırmacılar ise eşler arasındaki uyumu, eşlerin ayrı ayrı duyguları olarak değil de, eşler arasındaki ilişkinin bir özelliği olarak değerlendirmişlerdir. Anılan araştırmacılar eşler arasındaki uyumu ölçerken iletişim ve çatışma gibi ilişkiyi içeren özellikleri kullanmışlardır (Örneğin, Spainer, 1976). Spainer'ın hem bireysel değerlendirmeleri hem de ilişkiyi ifade eden maddeleri bir araya getiren çok boyutlu Çiftler Uyum Ölçeği, 1970li yılların sonlarına doğru eşler arasındaki uyumun ölçülmesinde çok yaygın olarak kullanılmıştır. Ancak eşler arasındaki uyum kavramı ve çok popüler olan eşler arasındaki uyumu ölçen ölçekler, bir çok eleştiriye maruz kalmıştır, (örneğin, Fincham ve Bradbury, 1987; Johnson, White, Edwards ve Booth, 1986; Fincham ve Bradbury, 1987), hem evliliğin bireysel anlamda genel olarak değerlendirilmesinin hem de iletişim ve çatışma gibi değişkenlerin aynı ölçek içerisinde yer almasını eleştirmişlerdir. Johnson ve ark. (1986) ise Spainer'ın ölçeğinde olduğu gibi, alt ölçek puanlarının kuramsal ve kavramsal boyutta değil de görgül düzeyde toplanmasını eleştirmişlerdir. Johnson ve ark. (1986) doğrulayıcı faktör analizi sonucu, eşler arasındaki uyumun beş ayrı bölümden oluştuğunu (eşler arasındaki mutluluk, etkileşim, anlaşmazlıklar, problemler ve boşanma eğilimi) ve

bunların iki boyut altında toplandığını belirtmişlerdir. Mutluluk ve etkileşim birinci boyutunu, diğer üçü de ikinci boyutunu oluşturmaktadır. *Eşler arasındaki mutluluk*, bireyin evliliği hakkındaki doyum hissidir. Kişinin hem evlilik hakkındaki genel duygularını (genel olarak mutlu olma, evliliğini 3 yıl öncesiyle karşılaştırma ve aşkın gücü gibi) hem de ilişkisinin belirli yönleri hakkındaki duygularını (anlaşma, aşk ve sevgi miktarı, eşyle aynı fikirde oldukları şeylerin miktarı ve cinsel ilişkileri gibi) içerir. *Eşler arasındaki etkileşim* yemek saatleri, alışveriş, arkadaşları ziyaret ve eğlence yerlerine gitme gibi karı kocanın günlük faaliyetlerde ne kadar birlikte vakit geçirdiklerini içerir. *Eşler arasındaki anlaşmazlık* ise ilişkideki sözel ve fiziksel çatışmanın yoğunluğu ve miktarı olarak tanımlanmaktadır. *Eşler arasındaki problemler* çabuk sinirlenme, kolayca incinme hissi, kıskançlık, kimseyle konuşmama, evde çok bulunmama, savurganlık, içki ya da psikoaktif ilaç kullanma gibi eşlerin kişisel özellikleri ya da davranışlarının evlilikte problem yaratıp yaratmadığıyla ilgilidir. *Boşanma eğilimi* ise evliliğin problemlili olduğunu ve boşanma olasılığını düşünme gibi evlilik ilişkisinin bilişsel yönünü ve arkadaşlarıyla ya da eşyle boşanma olasılığı hakkında konuşma ve eşden ayrılma gibi davranışları birlikte içermektedir. Evlilik süresi ve cinsiyet gibi evliliğin yapısına bağlı olarak bu boyutlar zaman içerisinde çok farklılaştıkları için, anılan araştırmacılar her iki boyutu da içeren ölçeklerin muğlak sonuçlara yol açabileceğini ve evlilik sürecinin anlaşılmasına çok az katkıları olduğunu belirtmişlerdir.

Eşler arasındaki uyumun ölçülmesinde bireylerin duygularını dikkate alan ilk yaklaşım açısından, Johnson ve arkadaşları tarafından öne sürülen iki boyutun bir boyut altında birleştirilmesinin pek uygun olmadığı belirtilmiştir (Glenn, 1990). Bu bakış açısına göre, sadece eşler arasındaki mutluluk eşler arasındaki uyumun bir yönüdür ve diğer dördü eşler arasındaki mutluluğu etkileyebilir ya da bundan etkilenebilir (Glenn, 1990). Örneğin, eşler arasındaki mutluluğun düşük olması, eşler arasında boşanma eğilimine yol açabilir.

Son yıllarda ise Johnson, Amazola ve Booth (1992) eşler arasındaki uyumun doğasını ve eşler arasındaki uyumun durağanlığını anlamak için evli çiftlerle 8 yıllık zaman içinde üç kez görüşme yapmışlardır. Yaptıkları analizler sonucunda, eşler arasındaki uyumun nasıl ölçülürse ölçülsün kişilik özellikleri kadar durağan olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca, araştırmada eşler arasındaki mutluluk ve etkileşimin zaman içinde düştüğü bulunurken, boşanma eğilimi ve anlaşmazlığının değişmediği görülmüştür.

Erel ve Burman (1995) ise yaptıkları meta-analiz çalışmasında eşler arasındaki uyum ile ilgili olan 68 araştırmayı incelemişler ve bu çalışmaları 3 boyuttan birine yerleştirmişlerdir. Bu boyutlar; 1) eşler arasındaki doyum (eşler arasındaki uyumu ahenk, doyum, gerilim çerçevesinde pozitif ya da negatif olarak değerlendiren çalışmalar) 2) eşler arasındaki çatışma (eşler arasındaki fiziksel ve sözel saldırganlığın sıklığı ve yoğunluğunu ölçmeye çalışan araştırmalar) ve 3) evlilik koalisyonudur (evlilik ilişkisini ebeveyn-çocuk ilişkisine göre değerlendiren çalışmalar). Benzer şekilde Grych ve Fincham (1990), eşler arasındaki doyum ile eşler arasındaki çatışma (marital conflict) kavramlarının birbirine zıt kavramlar olarak görülmesine rağmen, mutsuz evliliklerin daima çatışma ile tanımlanmayacağını ve çoğu evlilikte de doyumlu olan çiftin çatışma içinde olabileceğini belirtmişlerdir (Grych ve Fincham, 1990). Ayrıca eşler arasındaki çatışma; örneğin, ebeveyn-çocuk ilişkisi gibi çocuğun uyumunu etkileyen diğer faktörlerle de ilişkilidir (Belsky,1981). Görüldüğü gibi çok boyutlu olan eşler arasındaki uyumun, nasıl tanımlanması, içinde hangi boyutların olması ve bir ölçek altında toplanıp toplanmamasına ilişkin araştırmacıların görüş ayrılıkları 1900'ü yılların sonuna kadar sürmüştür ve bu tartışmalar halen devam etmektedir. Dolayısıyla evlilik ilişkisi incelenirken, kavramların işlevsel tanımının çok iyi yapılması ve eşler arasındaki uyumun, çatışmanın ve doyumun farklı kavramlar olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Bu bilgiler ışığında aşağıda eşler arasındaki uyum ile ilgili çalışmalar özetlenirken araştırmacıların ifade ettikleri terimlerin aynen kullanılması

özelliikle dikkat edilmiştir. Bundan dolayı aşağıda anlatılan çalışmaların bazılarında eşler arasındaki uyum, bazılarında ise çatışma terimleri kullanılmıştır.

EŞLER ARASINDAKİ UYUM İLE ÇOCUKLARIN DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEYEN ÇALIŞMALAR

Aile içinde yaşanan huzursuzluk ve gerginlik, başta çocuklar olmak üzere, aile fertlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Dolayısıyla eşler arasındaki uyum ile çocuğun uyumu arasındaki ilişki sıklıkla araştırılan konuların başında gelmektedir (Amato ve Rezac, 1994; Grych, Seid, Fincham, 1992; Long, Forehand, Fauber ve Brody, 1987; Jennings, Salt ve Smith, 1992; Jouriles, Murphy ve O'Leary, 1989; Şirvanlı-Özen, 1999). Çocuğun uyumu denildiğinde, çocuğun davranışının uygunluğu, duygusal açıdan iyi olma, benlik kavramı ve başarı gibi unsurlar anlaşılmaktadır. Eşler arasındaki çatışma ile çocuğun uyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen bir grup çalışmada çocuktaki saldırganlık (Johnston, Gonzalez ve Campell, 1987), antisosyal davranış (Peterson ve Zili, 1986) ve kaygı (Long, Slater, Forehand, Fauber ve Brody, 1988) gibi değişkenler ele alınmıştır. Örneğin, çocuklar model alma yoluyla ebeveynlerinden kavganın, ortaya çıkan anlaşmazlıklarda bir çözüm yolu olduğunu öğrenmekte; bu da çocuğun saldırganlığını arttırmaktadır. Ben-merkezci olan küçük çocuklar ise anne-babaları arasındaki çatışmadan dolayı kendilerini suçlamaktadırlar (Grych ve Fincham, 1990). Diğer bir grup çalışmada ise eşler arasındaki çatışma ile çocuğun sosyal yeterliği (Long ve ark., 1987), bilişsel yeterliği (Long ve ark., 1987; Wierson, Forehand ve McCobs, 1988), akademik başarısı (Long ve ark.,1987; Beer, 1989) ve benlik değeri (Beer, 1989; Garber, 1991) arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca çoğu çalışmada çocuğun, anne-baba arasındaki çatışmaya korku, kızgınlık ve sıkıntı gibi duygusal (Cummings, 1987; Davies ve Cummings, 1994; Long ve ark., 1988) ve hatta fizyolojik (El-Sheikh, Cummings ve Goetsch, 1989) tepkiler verdiği belirtilmiştir.

Eşler arasındaki uyum ile çocuğun uyumu arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, eşler arasındaki uyumun çeşitli ölçekler yoluyla ölçüldüğü görülmektedir (Amato ve Rezac, 1994; Grych ve ark., 1992; Long ve ark., 1987; Jennigs ve ark., 1992; Jouriles ve ark., 1989; Şirvanlı-Özen, 1999; Yılmaz, 2001). Bu çalışmaların bazılarında anne-baba arasındaki ilişkiyi çocuklar (Grych ve ark., 1992; Long ve ark., 1987; Jennigs ve ark., 1992; Yılmaz, basımda), bazılarında ise anne-babalar kendileri değerlendirmişlerdir (Amato ve Rezac, 1994; Jouriles ve ark., 1989; Şirvanlı-Özen, 1999; Yılmaz, 2001). Son yıllarda yapılan çalışmaların birinde ise eşler arasındaki çatışmanın, hem ebeveynler hem de ergenler tarafından değerlendirildiği ölçekler kullanılmaktadır (Tschann ve Flores, 1999). Bu ölçekler eşler arasındaki çatışmayı sıklık, yoğunluk, çocukla ilişkili çatışma, çatışmalı davranış, çocuğun katılımı ve çözümlenme olmak üzere 6 boyutta ölçmektedir. Sözü edilen ölçek, eşler arasındaki çatışmanın çeşitli boyutlarının hem ergenler hem de ebeveynler tarafından değerlendirildiği ilk ölçek olma özelliğini taşımaktadır. Anılan çalışmada, eşler arasındaki çatışmanın aile içindeki ergenler ve ebeveynler tarafından değerlendirilmesinin aile ilişkilerini inceleyecek olan çalışmalarda önemli bir yer tutacağı belirtilmiştir.

Literatürde, eşler arasındaki uyum ile çocuğun bazı psikolojik sonuç değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceleyen pek çok sayıda araştırma yer almaktadır. Bu yazıda anılan ilişkileri gelişimsel boyutta ele alan çalışmaların bir kısmı özetlenmiştir. Çalışmaların birinde eşler tarafından değerlendirilen çatışma ile 11-15 (ort. yaş: 13) yaşlarındaki ergenlerin bilişsel ve sosyal yeterliği arasındaki ilişkiler incelenmiştir (Long ve ark., 1987). Araştırmaya alınan ergenlerin bilişsel ve sosyal yeterliği hem ergenlerin kendileri tarafından hem de öğretmenleri tarafından değerlendirilmiştir. Sonuçta eşler arasındaki çatışma ile ergenlerin algıladıkları bilişsel ve sosyal yeterlikleri arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı bulunurken, eşler arasındaki çatışmanın yüksek olduğu durumda öğretmenler tarafından değerlendirilen bilişsel ve sosyal yeterliğin düşük olduğu bulunmuştur.

Benzer şekilde yapılan başka bir çalışmada ise hem ergenlerin ebeveynleri arasındaki çatışmayı algılamaları hem de ebeveynlerin kendilerinin çatışmayı algılamaları ile ergenlerin bilişsel ve sosyal yeterliği arasındaki ilişkiler incelenmiştir (Wierson ve ark., 1988). Anılan çalışmada da araştırmaya alınan ergenlerin bilişsel ve sosyal yeterliği öğretmenleri tarafından değerlendirilmiştir. Sonuçlar, hem ergenlerin hem de ebeveynlerin algıladıkları çatışma arttıkça, ergenlerin bilişsel ve sosyal yeterliklerinin düştüğünü göstermiştir. Amato (1986) ise eşler tarafından algılanan çatışma ile yaşları 8-9 ve 15-16 arasında değişen ergenlerin algıladıkları benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Küçük yaş grubunda eşler arasındaki çatışma arttıkça, benlik saygısının düştüğü bulunurken; ergenlerde, eşler arasındaki çatışma ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Eşler arasındaki çatışma ile üniversite öğrencilerinin bazı psikolojik sonuç değişkenleriyle olan ilişkisini inceleyen sınırlı sayıda araştırmaların birinde ise 18-22 yaşlarındaki gençlerin ebeveynleri arasındaki algıladıkları çatışma arttıkça evliliğe karşı olumsuz tutumlarının arttığı bulunmuştur (Jennings ve ark. 1992). Bu bulguya paralel bir başka bulgu, üniversite öğrencilerinde algılanan ebeveynler arası çatışma arttıkça romantik ilişkilerdeki yakınlığın azaldığını göstermiştir (Ensign, Scherman ve Clark, 1998). Eşler arasındaki çatışmaya ilişkin 68 çalışmanın incelendiği bir meta-analiz çalışmasında da, eşler arasındaki çatışmanın gençlerin çeşitli alanlardaki faaliyetlerindeki azalmayla ilişkili olduğu görülmüştür (Buehler ve ark., 1997). Özellikle eşler arasındaki çatışmanın çeşitli davranış problemleriyle, çatışmalı ebeveyn-çocuk ilişkisiyle, kardeşleriyle olan anlaşmazlıklarla, kişilerarası ilişkilerde başarısızlıkla, okuldaki düşük sosyal yeterlik ve akademik yeterlikle ilişkili olduğu bulunmuştur.

Görüldüğü gibi, yapılan çalışmalarda eşler arasındaki uyum farklı ölçekler yoluyla ölçülmekte ve bu ölçekler anne, baba ya da çocuklar tarafından değerlendirilmektedir. Dolayısıyla, sonuçlar yorumlanırken ya da araştırma özetlenirken bu konular özellikle açıklanmalıdır. İncelenen çalışmalarda,

ebeveynler arasındaki çatışmanın çocuklar tarafından değerlendirildiği durumlarda yordamaların daha güçlü olduğu belirtilmiştir (Grych ve Fincham 1990; Grych ve ark., 1992). Anılan araştırmacılara göre çocuklar çevrelerini aktif olarak yorumladıkları ve tepki verdikleri için çocukların, ebeveynleri arasındaki çatışmayı değerlendirmelerini incelemek çok önemlidir. Bu bakış açısını destekleyen çalışmalar, çocukların çok sıradan olan bir çatışmayı farklı algıladıklarını ve algılarının çatışmaya verdikleri duygusal tepkilerle ilişkili olduğunu göstermişlerdir (Cummings ve ark., 1994; Grych ve ark., 1992). Grych ve Fincham (1990) tarafından öne sürülen bilişsel- bağlamsal (cognitive- contextual) modelde de eşler arasındaki çatışmanın doğurguları için çocuğun çatışmayı anlamasının ve değerlendirmesinin çok önemli olduğu belirtilmektedir. Bu konudaki çalışmalarda aynı çatışmaya maruz kalan kardeşlerin bile farklı tepki verdikleri belirtilmektedir. Bir başka çalışmada ise eşler arasındaki çatışmayı çocukların değerlendirmesinin, olumsuzluk yanlılığına (negativity affectivity bias) yol açtığı belirtilmiştir (Harold, Fincham, Osborne ve Conger, 1997). Olumsuzluk yanlılığı, çatışmayı olumsuz değerlendiren çocuğun, ebeveyni ile olan ilişkisini ve kendine yönelik algılarını da olumsuz değerlendirebileceğini ifade etmektedir.

Ayrıca konuya ilişkin çalışmalar incelendiğinde, eşler arasındaki çatışma ile çocuğun uyumu arasındaki ilişkinin araştırılmasının yanında, bu ilişkinin gücünü etkileyebilecek faktörlerin ve iki değişken arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan mekanizmaların da tartışıldığı görülmüştür (Grych ve Fincham, 1990). Aşağıda sırasıyla ilk olarak eşler arasındaki çatışma ile çocuğun uyumu arasındaki ilişkiyi etkileyen faktörlere, daha sonra ise anılan ilişkiyi açıklamaya çalışan mekanizmalara yer verilmiştir.

1. Eşler Arasındaki Çatışma İle Çocuğun Uyumu Arasındaki İlişkiyi Etkileyen Faktörler:

Hem eşler arasındaki çatışma hem de çocuğun uyumu çok boyutludur. Her iki değişken arasındaki ilişkiyi sıklık, yoğunluk, içerik ve çözüm gibi çatış-

manın boyutları etkileyebilir. Eşler arasındaki çatışma ile çatışmaya bağlı olarak çocuklarda ortaya çıktığı öne sürülen problemlerin derecesi çatışmanın sıklığı, yoğunluğu, içeriği ve çözümlenme şekline bağlı olarak değişiklikler göstermektedir (Grych ve Fincham, 1990). Örneğin anne-baba arasındaki çatışmaya çok sık maruz kalan çocuklarda davranış problemleri daha fazla ortaya çıkmaktadır (Johnston ve ark., 1987; Long ve ark., 1987; VVierson ve ark., 1988). Eşler arasındaki çatışma yoğunluk açısından da farklılık göstermektedir. Çatışmasının yoğunluğu, eşler arasındaki olumsuz duygu ve düşmanlığın düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Eşler arasındaki düşmanca tavırlar, fiziksel saldırganlığı da içeriyorsa çocuklar olumsuz yönde etkilenmektedir (Jouriles ve ark., 1989). Ayrıca, araştırmalarda eşler arasındaki çatışmanın içeriği ile çocuğun davranışları arasında da ilişki olduğu belirtilmektedir. Çatışmanın içeriği, çocuk yetiştirme konusunda ise ve bu konuda eşler arasında anlaşmazlık varsa, bu anlaşmazlık çocuklara yönelik tutumlara yansımakta ve bu da tutarsız uygulamalara yol açmaktadır. Annebabanın tutarsız uygulamaları ise çocukta olumsuz davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Eşler arasındaki çatışmanın nasıl çözümlendiği de çocuklar açısından çok önemlidir. Yapılan araştırmalarda çatışmalarını başarılı bir şekilde çözümleneyen eşlerin çocuklarına problem çözmede çok iyi model oldukları belirtilmektedir (Cummings, Vogel, Cummings ve El-Sheikh, 1989). Davies ve Cummings'e (1994) göre de çocuklar ve ergenler sadece eşler arasındaki çatışmaya tepki vermezler, aynı zamanda çatışmanın nasıl çözümlendiğiyle de ilgilirlirler. Dolayısıyla, çocukların duyguları ve davranışları eşler arasındaki çatışmanın nasıl çözümlendiğiyle ilişkilidir. Plunket ve Hernry (1999) tarafından yapılan çalışmanın bulguları da, eşler arasındaki çatışmayı yüksek olarak ve çözümlenemediğini algılayan ergenlerin aile içinde mutsuz olduklarını ve okulda uyum problemlerinin olduğunu göstermiştir.

Ayrıca eşler arasındaki çatışma ile çocuğun uyumu arasındaki ilişkiyi çocuğun cinsiyeti ve yaşı gibi çeşitli demografik değişkenler etkilemektedir. Eşler

arasındaki çatışma ile çocuğun cinsiyeti arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların bulguları çelişkili görülmektedir. Bu konuda yapılan ilk çalışmalarda eşler arasında yaşanan çatışmadan erkek çocuklarının, kız çocuklarından daha çok etkilendiği görülmüşken (Block, Block ve Morrison, 1981; Emery ve O'leary, 1982), son yıllarda yapılan araştırmalarda hem kızların hem de erkeklerin eşler arasındaki çatışmadan aynı derecede etkilendiği görülmektedir (Cummings ve ark., 1989; Long ve ark., 1987; Jouriles, Pffner ve O'Leary, 1988). Anılan çalışmalarda, erkek çocukların stresle başetmede saldırganlığı kullandıkları, kızların ise genellikle saldırgan davranışlarını gizledikleri ve bu nedenle stres düzeylerinin daha fazla olduğu belirtilmektedir (Johnson ve O'Leary, 1987; Cummings, Ionitti ve Zahn-Wawler, 1985). Dolayısıyla saldırganlık ve uyum problemleri erkek çocuklarında, çekingenlik ve kaygı ise kız çocuklarında daha çok görülmektedir (Block, Block ve Gjerde, 1986; Cohn, 1991). Bu durumda, anne-babası arasında yaşanan uyumsuzlukla baş etmede erkek çocuklar, kızlardan daha çok zorluk çekmektedirler. Başka bir çalışmada ise, eşler arasında yaşanan uyumsuzluğun, erkek çocukların uyum problemleriyle daha çok ilişkili olduğu, kızların ise problemleri daha çok içselleştirdiği ve kendilerini suçlu hissettikleri belirtilmiştir (Cummings, Davies ve Simpson, 1994). Ayrıca ergenler üzerinde yapılan bir başka çalışmada da eşler arasındaki çatışma ile erkeklerin saldırganlık gibi dışa yönelik davranışları arasında ilişki olduğu bulunmuştur (Harold ve Conger, 1997).

Eşler arasındaki çatışma ile çocuğun yaşı arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların bir kısmında ise, çocuğun çatışmayı yorumlamasının gelişimsel olarak değiştiği izlenmektedir (Cummings ve ark., 1985; Hetherington, Stanley-Hagen ve Anderson, 1989). Anılan çalışmalarda çocukların olgunlaştıkça stresli olayları hem daha iyi anlayabildikleri hem de bunlarla daha iyi başa çıkabildikleri görülmektedir. Hetherington ve ark. (1989) farklı yaşlardaki çocukların anne-baba arasındaki çatışmayla başa çıkma davranışlarının farklı olduğunu, ancak bu çatışmadan belirli bir yaş grubunun diğerinden daha fazla etkilendiğini söylemenin de güç olduğunu belirtmişlerdir. Küçük çocuklar çatışmanın ve onun sonuçlarının daha az farkındayken, büyük çocuklar çatışmanın nedenlerini ve sonuçlarını daha iyi anlayabilmektedirler. Dolayısıyla küçük çocuklar çatışmayla baş etmede zorlanırken, büyük çocuklar çatışmayla başa çıkmada daha iyi stratejiler kullanabilmektedirler (Hetherington, 1989). Yaklaşık 6 aylıktan ergenlik döneminin sonuna kadar çocuklar, anne-babaları arasındaki çözümlenemeyen öfkeye ya da huzursuzluğa tepki vermektedirler (Cummings, Ballard ve El-Sheikh, 1991). Diğer yandan, verilen tepkiler yaşla birlikte değişmekte ve çocuklar farklı yaşlarda farklı türden psikolojik problemlere daha duyarlı olmaktadır. Örneğin, bebekler ve küçük çocukların saldırgan ve uyumsuz davranışları gösterme olasılıkları daha fazladır (Glasberg ve Aboud, 1982). İçerme ve depresyon ise çocukluğun sonları ve ergenlikte daha çok görülür (Angold ve Rutter, 1992). Son yıllarda yapılan bir çalışmada ise 5, 7 ve 9 yaşlarındaki çocukların eşler arasındaki çatışmayı farklı yorumladıkları ve farklı şekilde anladıkları bulunmuştur (Jenkins ve Bucconi, 2000). Anılan araştırmacılara göre, eşler arasındaki çatışma çocukların bilişsel gelişim düzeyine bağlı olarak değişen farklı bir stres kaynağı olarak görülmektedir. Dolayısıyla buradaki temel soru, evlilikteki uyumsuzluktan hangi yaş grubunun daha çok etkilendiği değil, farklı yaş dönemlerinde belirli problemlere ve sonuçlara çocukların ne kadar yatkın olduğu ve içinde bulunduğu bilişsel gelişim düzeyine bağlı olarak olayları nasıl algıladığı ve yorumladığıdır. Anılan çalışmalarda, eşler arasındaki çatışmanın bir yaş grubunu diğer bir yaş grubundan daha çok etkileyip etkilemediğini incelemenin yetersiz olduğu belirtilmektedir.

2. Eşler Arasındaki Çatışmayla Çocuğun Uyumu Arasındaki İlişkiyi Açıklayan Mekanizmalar:

Eşler arasındaki çatışma ile çocuklarda görülen problemler arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan hipotezler ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan birine göre çatışma çocukların uyumu üzerinde doğrudan etkilidir. Diğerine göre ise çatışmanın çocukların uyu-

mu üzerindeki etkisi dolaylıdır. Doğrudan etkiler model alma ve stres, dolaylı etkiler ise ebeveyn-çocuk etkileşimi ve disiplin uygulamalarıdır. Doğrudan etkileri inceleyen, araştırmalar, ebeveynin çocuk üzerindeki etkisini açıklarken model almanın ve strese neden olmanın önemini vurgulamaktadırlar. Bilindiği gibi, çocuk, kişiler arası ilişkiler hakkında pek çok şeyi ebeveynlerini gözlemleyerek öğrenmektedir. Eğer ebeveynler çatışma sırasında saldırganca ve düşmanca tavırlar alıyorsa, çocuk saldırganlığın karşı görüşle başa çıkmada en uygun yol olduğunu öğrenmekte ve böylece, çatışmalı ortamlarda yaşatlarına saldırganca davranışlarda bulunabilmektedir. Aynı zamanda, eşler arasında yaşanan çatışmanın bazı düzeyleri normal bir aile süreci olarak görülmesine rağmen, eşler arasındaki çatışma potansiyel stres kaynağı olarak düşünülmektedir (Davies ve Cummings, 1994). Anne-baba arasındaki çatışma çok sık ortaya çıkıyor, fiziksel saldırganlığı içeriyor ve çözülmemiyorsa bu durum çocuğu olumsuz olarak etkilemekte ve üzüntü duymasına neden olmaktadır (Compas, 1987). Buehler ve ark. da (1997) eşler-arasındaki çatışmanın çok boyutlu bir yapı olduğunu sıklık, içerik, yoğunluk ve çözüm gibi faktörleri içerdiğini belirtmişlerdir.

Dolaylı etkiler, eşler arasındaki çatışma ile çocukların uyumu arasındaki ilişkide ebeveyn-çocuk etkileşiminin aracı bir rol oynadığını göstermektedir. Evlilikteki doyumun düşmesi çatışmanın artmasına ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir. Yapılan çalışmalarda, eşler arasındaki çatışma ile çocuğun uyumu arasındaki ilişkiyi anlamak için ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşimin önemli olduğu belirtilmektedir (Erel ve Burman, 1995; Fauber ve Long, 1991, Fincham, 1998). Örneğin, anne-babası arasındaki çatışmaya çok sık maruz kalan çocuk, bu çatışmanın içinde kendisini taraf tutmak zorunda hissedecek, anne ya da babasıyla olan ilişkisi buna bağlı olarak zedelenecek ya da çatışmanın nedeni olarak kendini görecektir ve suçlayacaktır (Emery ve O'Leary, 1982). Ayrıca bazı çalışmalarda eşler arasındaki çatışmanın tutarsız anne-baba tutumlarını beraberinde getirdiği ve bu durumun da yine çocukta

davranış problemlerinin ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmektedir (Grych ve Fincham, 1990; Peterston ve Zili, 1988).

Özetle, yukarıda da belirtildiği gibi çatışmanın nasıl ifade edildiği her evlilikte birbirinden çok farklı olabilir (Davies ve Cummings, 1994). Eğer çiftler sürekli kavga ediyorsa, bu onların mutsuz olduğu anlamına gelmeyebilir. Bazı eşler çoğu konularda anlaşamazlar, fakat karşılıklı konuşarak sorunlarını çözümlenebilirler. Çocuğun davranışlarını yordamak için de, çatışmanın nasıl çözümlendiğinin incelenmesi gerekmektedir. Eşler arasındaki çatışmaya uzun süre maruz kalan çocukların, daha sonraki çatışma ortamlarında daha incinebilir (vulnerable) oldukları ve daha çok duygusal tepki verdikleri görülmektedir. Ayrıca ileri boyuttaki çatışmalar, çocukların duygusal güvenlik hislerini olumsuz etkilemekte ve çocuklarda olumsuz davranışların ortaya çıkmasına neden olabilmekte ve ebeveyni ile olan ilişkisini olumsuz etkilemektedir (Davies ve Cummings, 1994). Literatürde çatışmanın, aslında insanın yaşamının bir parçası olduğu ve eşler arasında yaşanan sıradan çatışmalara çocukların maruz kalmalarının, yaşamda karşılaşacakları çatışmalarla nasıl başa çıkacaklarını öğrenmeleri açısından yararlı olabileceği de vurgulanmaktadır. Ancak bu çatışmalar kişilerarası ilişkileri yıpratmamışsa, çözümlenebiliyorsa ve fiziksel şiddet uygulama aşamasına gelmemişse böyle bir yaşantının çocukların duygusal gelişiminde önemli olduğu görülmektedir (Grych ve Fincham, 1990; Jouriles ve ark., 1989).

ÜLKEMİZDE EŞLER ARASINDAKİ UYUMA İLİŞKİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

Batı literatüründe eşler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar çok yaygın olarak araştırılmasına ve çok sayıda araştırma yapılmasına karşın, ülkemizde bu konuya ilişkin kuramsal ve görgül yaklaşımların çok sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Sunulan yazıda ülkemizde anılan konuyla ilgili ulaşılabilen çalışmalara yer verilmiştir. Ülkemizde eşler arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik olarak batı literatüründeki ölçüklerin Türk kültürüne uyarılma çalışmaları

rı yapılmıştır (Örneğin, Tutarel-Kışlak, 1992; Fıçıoğlu ve Demir, 1997). Uyarılma çalışması yapılmış olan ölçekler daha sonraki çalışmalarda kullanılmıştır. (Örneğin Şirvanlı-Özen, 1999; Yılmaz 2001). Şirvanlı-Özen (1999) tarafından yapılan bir çalışmada çatışma ve boşanmanın davranış ve uyum problemleri üzerindeki rolleri incelenmiştir. Eşler arasındaki uyumun anne-babalar tarafından değerlendirildiği bu çalışmada, çatışmalı ve boşanmış anne-babaların çocuklarının psikolojik problem düzeyleri ve kaygı düzeylerinin, çatışmasız anne-babaların çocuklarına oranla daha yüksek olduğu; çatışmasız anne-babaların çocuklarının, çatışmalı ve boşanmışlarınkine oranla çevrelerinden daha fazla sosyal destek algıladıkları ortaya çıkmıştır.

Yılmaz (2001) tarafından yapılan çalışmada ise eşler arasındaki uyumun ve anne-baba-çocuk etkileşiminin, çocukların benlik algıları ve akademik başarıları ile olan ilişkileri ilköğretim, lise ve üniversite öğrencilerinde gelişimsel olarak incelemiştir. İlköğretim döneminde eşler arasındaki uyumun benlik algısının alt boyutlarıyla ilişkili olmadığı bulunurken, lise öğrencilerinde eşler arasındaki uyumun davranıştan hoşnut olmayı ve bütünsel öz-değeri; üniversite öğrencilerinde ise atletik yeterliği ve anne-babayla ilişkileri yordamada anlamlı katkısı olduğu görülmüştür. Anılan çalışmada eşler arasındaki uyum araştırmaya alınan deneklerin anneleri tarafından değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın bulguları, ebeveyni ile olumlu ilişki içinde olan ve anne-babası uyumlu evliliğe sahip çocukların kendilerine ilişkin algılarının da daha olumlu olabileceğini göstermiştir. Ayrıca, ülkemizde anne-baba arasındaki uyumun çocuklar tarafından değerlendirildiği bir ölçeğe ve bu konuda yapılan herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı için, ilköğretim dönemindeki çocukların anne-babaları arasında doğrudan gözlemledikleri çatışmaya ilişkin algılarının ölçüldüğü bir çalışma yapılmıştır (Yılmaz, basımda). Bu çalışmada çocukların anne-babaları arasındaki çatışmaya ilişkin algılarını ölçmek amacıyla, eşler arasındaki çatışmayla ilgili çalışmalarda vurgulanan çatışmanın **sıklığı**, yoğunluğu, içeriği ve çözümlenme şekli gibi boyutlar temel alınmıştır. Anılan çalışmada, çocuk-

ların algıladığı anne-baba arasındaki uyumun çocuğun benlik algısının çeşitli boyutlarını yordamada anlamlı katkısı olup olmadığı araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, çocuklar tarafından algılanan anne-baba arasındaki uyumun, benlik algısının akademik yeterlik, davranıştan hoşnut olma ve bütünsel özdeğer alt ölçeklerini yordamada anlamlı katkıları olduğunu göstermiştir. Sonuç olarak, eğer çocukların anne-babaları arasındaki uyuma ilişkin algıları yüksekse, benliklerine ilişkin değerlendirmeleri olumlu olmakta; eğer algılanan uyum düşükse, bu olumsuzluk onların benliklerine ilişkin algılarını da olumsuz yönde etkilemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu yazıda eşler arasındaki uyum ile çocukların bazı psikolojik sonuç değişkenleri arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmaların bulguları özetlenmiştir. Eşler arasındaki uyum ile çocuğun davranışları arasındaki ilişkiler incelenirken, uyumun anne, baba ya da çocuk tarafından değerlendirilmesinin çok önemli olduğu görülmektedir. Dolayısıyla anılan ilişkiler incelenirken, kullanılan ölçekler ve bunların kimler tarafından değerlendirildiği, araştırma bulgularını yorumlarken dikkat edilmesi gereken önemli konulardır. Aynı zamanda eşler arasındaki uyuma ilişkin çalışmalar incelenirken, uyum, doyum ve çatışma gibi kavramların tanımlarının zaman içinde değişikliğe uğradığı ve işevuruk tanımlarının da çoğunlukla ölçekler bağlamında yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda, böylesine geniş kapsamlı ve çok boyutlu olan eşler arasındaki uyuma ilişkin çalışmalar incelenirken, özellikle kuramsal ve kavramsal konuların gözardı edilmemesi ve bu konuda duyarlı olunması gerekmektedir. İleride yapılacak olan çalışmalarda da kavramların çok iyi tanımlanması ve gerçekten içinde bulunulan kültürde ölçmek istenileni ölçüyor olmaları gerekmektedir. Aynı zamanda, aynı kültür içinde farklı sosyo-ekonomik düzeyde ve farklı eğitim düzeylerindeki kişilerin eşler arasındaki uyumu algılayışları çok farklı olabilir. Bu amaçla ülkemizde de eşler arasındaki uyumu ölçmeye yönelik olan ölçeklerin farklı SED'ler için geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının

yapılması önemli görülmektedir. Dolayısıyla, ileride ülkemizde yapılacak olan çalışmalarda da eşler arasındaki uyumunun nasıl ölçüldüğü ve çocuğu nasıl etkilediğinin kültüre özgü standart ölçekler geliştirilerek değerlendirilmesi gerekmektedir. Daha aydınlatıcı ve daha genel sonuçlara varmak için anılan konuya ilişkin çok sayıda araştırma bulgusuna ihtiyaç duyulmaktadır.

KAYNAKLAR

- Amato, P.R. (1986). *Marital conflict, the parent-child relationship, and child self-esteem*. *Family Relations*, 35, 403-410.
- Amato, P.R. & Rezac, S.J. (1994). *Contact with nonresident parents, interparental conflict, and children's behavior*. *Journal of Family Issues*, 15, 191-207.
- Angold, A. & Rutter, M. (1992). *Effects of age and pubertal status on depression in large clinical sample*. *Development and Psychopathology*, 4, 5-28.
- Beer, J. (1989). *Relationship of divorce to self-concept, self-esteem and grade point average of fifth and sixth grade school children*. *Psychological Reports*, 65, 1379-1383.
- Belsky, J. (1981). *Early human experience: A family perspective*. *Developmental Psychology*, 17, 3-23.
- Block, J.H., Block J. & Gjerde, P.J. (1986). *The personality of children prior to divorce*. *Child Development*, 57, 827-840
- Block, J.H., Block J. & Morrison, A. (1981). *Parental agreement-disagreement on child-rearing orientations and gender-related personality correlates in children*. *Child Development*, 52, 965-974.
- Buehler, C, Anthony C, Krishnakumar A., Stone G., Gerard J. & Pemberton, L. (1997). *Interparental conflict and youth problem behaviors: A meta-analysis*. *Journal of Child and Family Studies*, 6, 233-247.
- Cohn, L.D. (1991). *Sex differences in the course of personality development: A meta analysis*. *Psychological Bu İletim*, 109, 252-266.
- Compas, B. E. (1987). *Coping with stress during childhood and adolescence*. *Psychological Bu İletim*, 101, 393-403.
- Cummings, E.M. (1986). *Coping with background anger in early childhood*. *Child Development*, 58, 976-984.
- Cummings, E.M., Ballard M. & El-Sheikh, M. (1991). *Responses of children and adolescents to interadult anger as a function of gender, age and mode of expression*. *Merrill-Palmer Quarterly*, 37, 543-560.
- Cummings, E.M., Ionatti R. J. & Zahn-Waxler, C. (1985). *Influence of conflict between adults on the emotions and aggression of young children*. *Developmental Psychology*, 21, 495-507.
- Cummings, E.M., Vogel D., Cummings J.S & El-Sheikh, M. (1989). *Children's responses to different forms of expression of anger between adults*. *Child Development*, 60, 1392-1404.
- Davies, P.J. & Cummings, E.M. (1994). *Marital conflict and child adjustment: An emotional security hypothesis*. *Psychological Bu İletim*, 116, 387-411.
- Erel, O. & Burman, B. (1995). *Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review*. *Psychological Bu İletim*, 118, 108-132.
- El-Sheikh, M., Cummings E.M. & Goetsch, V. (1989). *Coping with adults' angry behavior: Behavior, physiological, and self-reported responding in preschoolers*. *Developmental Psychology*, 25, 490-498.
- Emery, R.E. & O'leary, K.D. (1982). *Children's perceptions of marital discord and behavior problems of boys and girls*. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 10, 11-24.
- Ensign, J., Scherman, A. & Clark, J.J. (1998). *The relationship of family structure and conflict to levels of intimacy and parental attachment in college students*. *Adolescence*, 33, 575-582.
- Fincham, F.D. & Bradbury, T.N. (1987). *The assessment of marital quality: A reevaluation*. *Journal of Marriage and the Family*, 49, 797-809.
- Fişi loğ lu, H. & Demir, A. (1997). *Türk Örnekleminde Çiftler Uyum Ölçeği'nin Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. (Yayınlanmamış veri)*.
- Garber, R.J. (1991). *Long-term effects of divorce on self-esteem of young adults*. *Journal of Divorce and Remarriage*, 17, 131-137.
- Glasberg, R. & Aboud, F.E. (1982). *Keeping one's distance from sadness: Children's self reports of emotional experience*. *Developmental Psychology*, 18, 287-293.
- Glenn, N. D. (1990). *Quantitative research on marital quality in the 1980s: A critical review*. *Journal of Marriage and the Family*, 52, 818-831.
- Grych, J.H. & Fincham, F.D. (1990). *Marital conflict and children's adjustment: A cognitive-contextual framework*. *Psychological Bu İletim*, 108, 267-290.
- Grych, J.H., Seid, M & Fincham, F.D. (1992). *Assessing marital conflict from the child's perspective. The children's perception of interparental conflict scale*. *Child Development*, 63, 558-572.
- Hetherington, E.M. (1989). *Coping with family transitions: Winners, losers, and survivors*. *Child Development*, 60: 1-14.
- Hetherington, E. M., Stanley-Hagan M. & Anderson, E.R. (1989). *Marital transitions: A child's perspective*. *American Psychologist*, 44, 303-312.
- Herald, G.T. & R.D. Conger (1997). *Marital conflict and adolescent distress: The role of adolescent awareness*. *Child Development*, 68, 333-350.
- Herald, G.T., Fincham, F.D., Osborne, L.N. & Conger, R.D. (1997). *Mom and dad are at it again: Adolescent perceptions of marital conflict and adolescent psychological distress*. *Developmental Psychology*, 33: 333-350.
- Jenkins, J.M. & Buconci, J.M. (2000). *Children's Understanding of marital conflict and the marital relationship*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(2), 161-168.
- Jennings, A.M., Salts, C.J. & Smith, T.A. (1991). *Attitudes toward marriage: Effects of parental conflict, family structure, and gender*. *Journal of Divorce and Remarriage*, 17, 67-79.
- Johnson, D.R., Amozola T.O. & Booth, A. (1992). *Stability and developmental change in marital quality: A three wave panel analysis*. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 582-594.
- Johnson, P.L. & O'leary, K.D. (1987). *Parental behavior patterns*

- and conduct disorders in girls. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15, 573-581.
- Johnson, D.R., White L.K., Edwards J.N. & Booth, A. (1986). Dimensions of marital quality: toward methodological and conceptual refinement. *Journal of Family Issues*, 7, 31-49.
- Jouriles, E.N., Murphy, C.M. & O'leary, K.D. (1989). Interspousal aggression, marital discord and child problems. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57, 453-455.
- Locke, H. & Wallace, K. (1959). Short marital adjustment and prediction tests: Their reliability and validity. *Marriage and Family Living*, 21, 251-255.
- Long, N., Forehand, R., Fauber, R. & Brody, G. (1987). Self-perceived and independently observed competence of young adolescents as a function of parental marital conflict and recent divorce. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 15, 15-27.
- Long, N., Slater E., Forehand R. & Fauber R. (1988). Continued high or reduced interparental conflict following divorce: Relation to young adolescent adjustment. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 467-469.
- Peterson, J.L. & Zili, N. (1986). Marital disruption, parent-child relationships and behavior problems in children. *Journal of Marriage and the Family*, 48, 295-307.
- Plunket, S.W. & Henry, C.S. (1999). Adolescent perceptions of interparental conflict, stressors, and coping as predictors of adolescent family life satisfaction. *Sociological Inquiry*, 69, 599-620.
- Spanier, G. (1976). Measuring dyadic adjustment: Newscales for assessing the quality of marriage and similar dyads. *Journal of Marriage and the Family*, 38, 15-27.
- Şirvanlı-Özen (1999). Eşler arası çatışma ve boşanmanın çocuklar üzerindeki etkileri I: Davranış ve uyum problemleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 6(1), 19-29.
- Tschann, J.M. & Flores, E. (1999). Assessing interparental conflict: Reports of parents and adolescents in European American and Mexican American Families. *Journal of Marriage and the Family*, 61, 269-283.
- Tutarel-Kışlak, Ş. (1992). Cinsiyet, Evlilik Uyumu, Depresyon ile Nedensel ve Sorumluluk Yüklemeleri arası İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. (Yayınlanmamış Doktora tezi)
- Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vierson, M., Forehand, R. & McCombs, A. (1988). The relationships of early adolescent functioning to parent-reported and adolescent-perceived interparental conflict. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 16, 707-718.
- Yılmaz, A. (2001). Eşler arasındaki uyum, anne-baba tutumu ve benlik algısı arasındaki ilişkilerin gelişimsel olarak incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 16(47), 1-24.
- Yılmaz, A. (Basımda). Çocukların algıladığı anne-baba arasındaki uyum, anne-baba tutumu ve benlik algısı arasındaki ilişkiler. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*.